

PRIKAZ IZLOŽBE *MATERIJALNO O NEMATERIJALNOM* U ETNOGRAFSKOM MUZEJU SPLIT (20. 5. – 30. 9. 2024.)

Maja Alujević

Etnografski muzej Split
Iza Vestibula 4
21000 Split
maja@etnografski-muzej-split.hr

Ida Jakšić

Etnografski muzej Split
Iza Vestibula 4
21000 Split
ida@etnografski-muzej-split.hr

U Etnografskom muzeju Split 20. svibnja 2024. godine otvorena je izložba pod nazivom *Materijalno o nematerijalnom* koja tematizira nematerijalnu kulturnu baštinu, odnosno nematerijalna kulturna dobra koja se nalaze u Registru zaštićenih kulturnih dobara Republike Hrvatske, kao i ona koja su na UNESCO-ovim popisima. Naglasak je stavljen na nematerijalna kulturna dobra Dalmacije, čijom se tradicijskom kulturom ovaj regionalni Muzej primarno i bavi. Čipkarstvo, Sinjska alka, suhozidna gradnja i *nijemo kolo* samo su neka od tih dobara.

Nematerijalna kulturna baština obuhvaća različite oblike i pojave duhovne prakse, poput znanja, umijeća i običaja, koji su prenošenjem iz generacije u generaciju opstali do danas. Zaštita nematerijalnih kulturnih

dobara prepoznata je kao bitan čimbenik u očuvanju raznolikosti kulturnih identiteta. Posebno je značajna nositeljima kulturnih dobara (zajednicama, skupinama, pojedincima), jer je potvrda važnosti njihove baštine i priznanje rada na njezinu očuvanju.

Jedan od preduvjeta za upis nematerijalnih kulturnih dobara na UNESCO-ove popise jest njihov upis na nacionalnu listu, odnosno Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, sa svrhom podizanja svijesti o vrijednosti tradicijske kulture i mogućnosti njezina održanja u suvremenom načinu života.

Materijalna i nematerijalna kulturna baština međusobno se toliko prožimaju da ih je ponekad nemoguće promatrati odvojeno. Predmeti su često sastavni dio procesa koji je prepoznat kao nematerijalno kulturno dobro ili su pak krajnji, *materijalizirani* rezultat tog procesa. Registrirana nematerijalna kulturna dobra s područja Dalmacije predstavljena su na ovoj izložbi predmetima iz zbirke Etnografskog muzeja Split. Prezentirano je dvadeset zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara iz Registra kulturnih dobara RH, od kojih je pet uvršteno na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

Izložba i organizacija popratnih sadržaja rezultat su timskog rada u čijoj su realizaciji sudjelovali gotovo svi stručni djelatnici Muzeja. Autorstvo izložbe i tekstova potpisuju muzejske savjetnice Maja Alujević, Sanja Ivančić, Ida Jakšić, Vedrana Premuž Đipalo i Ivana Vuković. Iz zbirke za koje su zadužene prema vlastitom su kriteriju odabrale i izdvojile predmete za interpretaciju pojedinačnih nematerijalnih kulturnih fenomena. Za vizualni identitet izložbe i oblikovanje pratećeg deplijana zaslužan je muzejski vanjski suradnik Nikola Križanac. On, zajedno s muzejskim restauratoricama Volgom Lopušinsky Zoković i Vanom Ribarović, potpisuje i likovni postav izložbe. Tehničku podršku pružili su im kolege restauratori Jerko Matoš i Sandro Vimer.

Izložba je podijeljena u tri cjeline, a svaka se sastoji od tekstualnog dijela (tematskih legendi koje daju opis pojedinog nematerijalnog kulturnog dobra), uvećanja fotografija iz muzejske fototeke te samih predmeta vezanih uz pojedina kulturna dobra. Gdje god je to vrijednost i osjetljivost predmeta zahtijevala, a njegove dimenzije to omogućavale, za izlaganje su korištene muzejske vitrine. Postav izložbe obuhvatio je tri muzejske izložbene prostorije: prizemni galerijski prostor u zapadnom krilu zgrade Muzeja te s njime stepenicama povezane dvije prostorije na prvom katu. Za potrebe ove izložbe iz njih je privremeno izmješten dio stalnog postava.

Treba napomenuti da je prostor Muzeja, smještenog unutar Dioklecijanove palače, u izlagačkom smislu iznimno zahtjevan zato što je poprilično rascjepkan, a pojedini su zidovi od grubo obrađenog kamena. Kako bi se postigla ujednačenost vizualnog identiteta izložbe i ublažila heterogenost eksponata i njihova postava, te kako bi se estetski ujednačio izgled prostora, neki su zidovi za ovu prigodu prekriveni crnim platnom. Unutar zadanih okvira težilo se proporcionalnom rasporedu manjih tematskih cjelina, i to grupiranjem prema vrsti i materijalu predmeta koji predstavljaju pojedino nematerijalno kulturno dobro.

U uvodnom dijelu izložbe u sažetim je crtama dano pojmovno određenje nematerijalne kulturne baštine i kratak pregled njezina očuvanja, s naglaskom na način provođenja *Konvencije* i suradnju između Ministarstva kulture sa stručnjacima etnologima i kulturnim antropolozima iz različitih stručnih i znanstvenih ustanova i nositeljima baštine. Ukratko su opisani i postupak upisa u Registre na nacionalnom nivou i globalno pri UNESCO-u te osnovni principi prema kojima se provodi očuvanje nematerijalne kulturne baštine u Hrvatskoj.

U prvom dijelu izložbe posjetitelje upoznajemo sa Sinjskom alkom, viteškom igrom koja je na UNESCO-ovu popisu od 2010. godine. Uz alkarsko koplje i alku, ovom izložbenom prostorijom veličinom formata dominira slika Ante Franičevića. Naslikana je u tehnici ulja na platnu 1937. godine, a prikazuje jahača u svečanoj odori alkara s kopljem. Ovo je djelo inače dio aktualnog muzejskog stalnog postava.

Preostalih pet kulturnih dobara zastupljenih u prvoj prostoriji (dalmatinski *veštit*, *nijemo kolo*, čipkarstvo, šibenska kapa i konavoski vez) predstavljeno je predmetima iz tekstilnih zbirki Muzeja.

Umijeće izrade i kultura odijevanja dalmatinskog *veštita* upisano je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske 2023. godine. Izloženo muško odijelo izrađeno je u nekadašnjoj splitskoj tvornici konfekcijske odjeće *Uzor* prema tradicionalnom svečanom odjevnom modusu muškaraca priobalnog dijela središnje Dalmacije.

Vještina izvođenja *gluvog* ili *nijemog kola* s područja Dalmatinske zagore nalazi se na UNESCO-ovu popisu zaštićenih kulturnih nematerijalnih dobara. Kolo je to koje se izvodi bez glazbene pratnje, a simbolično je predstavljeno izloženim đerdanom i parom opanaka iz *Zbirke nošnji dalmatinskoga zaleda*.

Đerdan je ženski prsni prevjes od platna optočenog kovanim novcem čiji zveket, uz ritmične udarce opanaka o tlo, pridonosi jedinstvenom zvučnom efektu pri plesanju *nijemog kola*.

Umijeće i vještina izrade čipke među prvim je upisima nekog nematerijalnog kulturnog dobra u Registar RH (2009.) Alba iz sredine 19. st., kapica udanih žena i udovica s početka 19. st. te rani primjerak hvarske čipke od aloje (agave) unikatni su primjerci čipkanih predmeta prikupljeni za EMS 1928. godine. Najstariji su, a možda i najljepši muzejski primjerci domaće čipke, kako naglašava kolegica kustosica muzejske *Zbirke čipki*.

Slika 1
Detalj đerdana iz prve
izložbene cjeline

Slika 2

Detalj čipkana kapica
iz prve izložbene cjeline

Umijeće izrade šibenske kape, kakva je ovdje izložena, u svojstvu je nematerijalnog kulturnog dobra od 2008. godine. Danas je jedan od najprepoznatljivijih simbola grada Šibenika. Inačica je to tradicijske *crvenkape*, ovdje ustaljene u narančastoj boji s karakterističnim crnim vezenim ukrasima, obično zvanima *bovuli*, *bouli*, *boule* ili *bule*.

Vezenim prsnim dijelom ženske košulje predstavljeno je umijeće izrade konavoskog veza – kulturnog nematerijalnog dobra prostora na krajnjem jugu Hrvatske, koje je lokalnoj zajednici od iznimnog značaja. Izvorno ovakav vez resi starinske košulje (prsa s ovratnikom i rub rukava), no u novije se doba primjenjuje i na raznim uporabnim tekstilnim predmetima, suvenirima ili na modnoj odjeći nadahnutoj baštinom.

Slika 3

Dio postava druge izložbene prostorije

Atraktivnosti druge prostorije doprinosi jedinstveni tekstilni ukras od čohe, tzv. *grada*. Znanje i vještina izrade *grada* dijelom su kulturnog nasljeđa zaleđa sjeverne i dijela srednje Dalmacije. Sačinjena od komadića čohe izradene gustim, višebojnim ornamentalnim vezom, *grada* različitih oblika prišivala se na tradicijsku suknenu odjeću i obuću te vunene torbe. Desnom stranom izložbene prostorije proteže se mozaik od velikog broja komada *grada* apliciranih na crnu podlogu, čime je stavljen naglasak na njihov atraktivni kolorit. Posjetiteljima je također omogućeno da pod povećalom lakše uoče minucioznost i preciznost izrade veza na *gradi*, što je prostim okom gotovo nemoguće zamijetiti.

Na frontalnom zidu ove prostorije predstavlja se kulturno dobro umijeća suhozidne gradnje, odnosno umijeće gradnje *u suho*, bez vezivnog materijala. Prizori suhozida (bunje, ograde, zidovi) diljem Dalmacije mogu se vidjeti na izloženim arhivskim fotografijama većeg formata.

Autentična riječna lađa svojom veličinom dominira ovom prostorijom, a ilustrira zaštićeno nematerijalno kulturno dobro umijeća gradnje lađe u Otoku kod Sinja.

Preostala registrirana nematerijalna kulturna dobra vezana uz različita plovila – gajeta *falkuša* i umijeće plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale, predstavljena su tekstualno.

Izložene vrše, parangali, *peškafonda*, *tunje*, *sipci* i *barila* za soljenje srdela svjedoče, pak, o tradicijskim ribolovnim vještinama stanovnika istočne obale Jadrana, odnosno zrcale ovdašnju tisućljetnu ribolovnu tradiciju.

Izložbena cjelina smještena u trećoj prostoriji usmjerena je na tradicijsku gastronomiju hrvatskog Jadrana, odnosno na zajednice koje su zaštitile svoja tradicijska jela na nacionalnoj razini te prezentiraju Hrvatsku za nominaciju za UNESCO-ov popis. Osim mediteranske prehrane, koja je već upisana na UNESCO-ov popis, prezentirano je još devet kulturnih dobara do danas uvrštenih u Registar RH: tradicijsko lončarstvo ručnog kola u Potravlju i na otoku Ižu, tradicionalna proizvodnja paškog sira te sira iz mješine; umijeće pripreme *starogrojskog paprenjaka*, torte Makarane i *kumpeta* kao tradicijskih slastica; priprema poljičkog soparnika i, konačno, umijeće izrade *bukare* i *suska* – drvenih posuda za vino i vodu.

Slika 4

Lončarski proizvodi izloženi u sklopu treće izložbene cjeline

Naročito se u ovoj izložbenoj cjelini očituje kompleksnost prožimanja materijalne i nematerijalne kulturne baštine. Predmeti koji su izloženi neposredno su ili posredno povezani s umijećem pripreme pojedinih tradicijskih proizvoda ili jela. Tako su se tu našli glineni kalupi za paprenjake, limena posuda za pomuzeno mlijeko, ovčja koža ili mješina te različiti lončarski proizvodi, kao i uvećane fotografije vezane uz ovu tematiku, s prizorima iz sredine 20. stoljeća. Također, o pripremi soparnika na izložbi se projicira kratki film *Daj mi kus soparnika*, nagrađeni rad učenika i nastavnika OŠ Manuš iz Splita, snimljen u selu Dubrava u Poljicima.

Uz samu izložbu osmišljen je i popratni program tematski vezan uz zaštićena nematerijalna kulturna dobra. Ivana Radovani Podrug, viša stručna savjetnica Konzervatorskog odjela u Splitu, održala je predavanje pod naslovom *Nematerijalna kulturna baština Splitsko-dalmatinske županije – primjeri dobre prakse očuvanja*. Potom je Vedrana Vela Puharić, ing. preh. teh. iz Parka prirode Biokovo održala radionicu i predavanje o zaštićenoj slastici Makarskog primorja, a etnologinja Jelena Kulušić iz Udruge 4 grada Dragodid predavanje o suhozidnoj baštini istočnog dijela Jadrana *in situ*.

U sklopu programa *Materijalno o nematerijalnom* održana je i promocija muzejske publikacije za djecu *Baština oko nas*, autorice Vedrane Premuž Đipalo, s ilustracijama Ivana Svaguše. Cilj je publikacije djeci na prihvatljiv način približiti tradicijsku kulturnu baštinu i vrijednosti kojima ona obiluje. Naglasak je posebno stavljen na zaštićena kulturna dobra koja se nalaze na UNESCO-ovu Reprezentativnom popisu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. U ovom muzejskom izdanju za djecu saznajemo, između ostalog, zašto su se gradili suhozidi, što je mediteranska prehrana, tko pleše *nijemo kolo* te tko može biti zvončar, o čemu pjevaju *popevke*, od čega se izrađuje hvarska čipka, što se *trči* u Sinju, koliko traje hvarska procesija i kuda šetaju *ljelje*. Promocija je uveličana nastupom gostujućih dječjih folklornih skupina: OŠ *Boj* iz Splita i KUD-a *Sv. Roko* iz Sv. Filip i Jakova.

Svrha je ove izložbe i programa u cijelosti približiti etnografsku baštinu široj javnosti, kao i podići svijest o važnosti i potrebi očuvanja kulturnih dobara te ukazati na važnost očuvanja i prijenosa tradicijskih vrednota i vještina.